

Rondwandeling door het gebied

Stedenbouwkundige verkenning van het GZG-terrein

Gasthuisstraat, Regentenhuis,
Oude Apotheek, Gasthuispoort,
Mortuarium, Zusterhuis, Mariapaviljoen,
Stergebouw, Polikliniek, Nieuwstraat

Inleiding

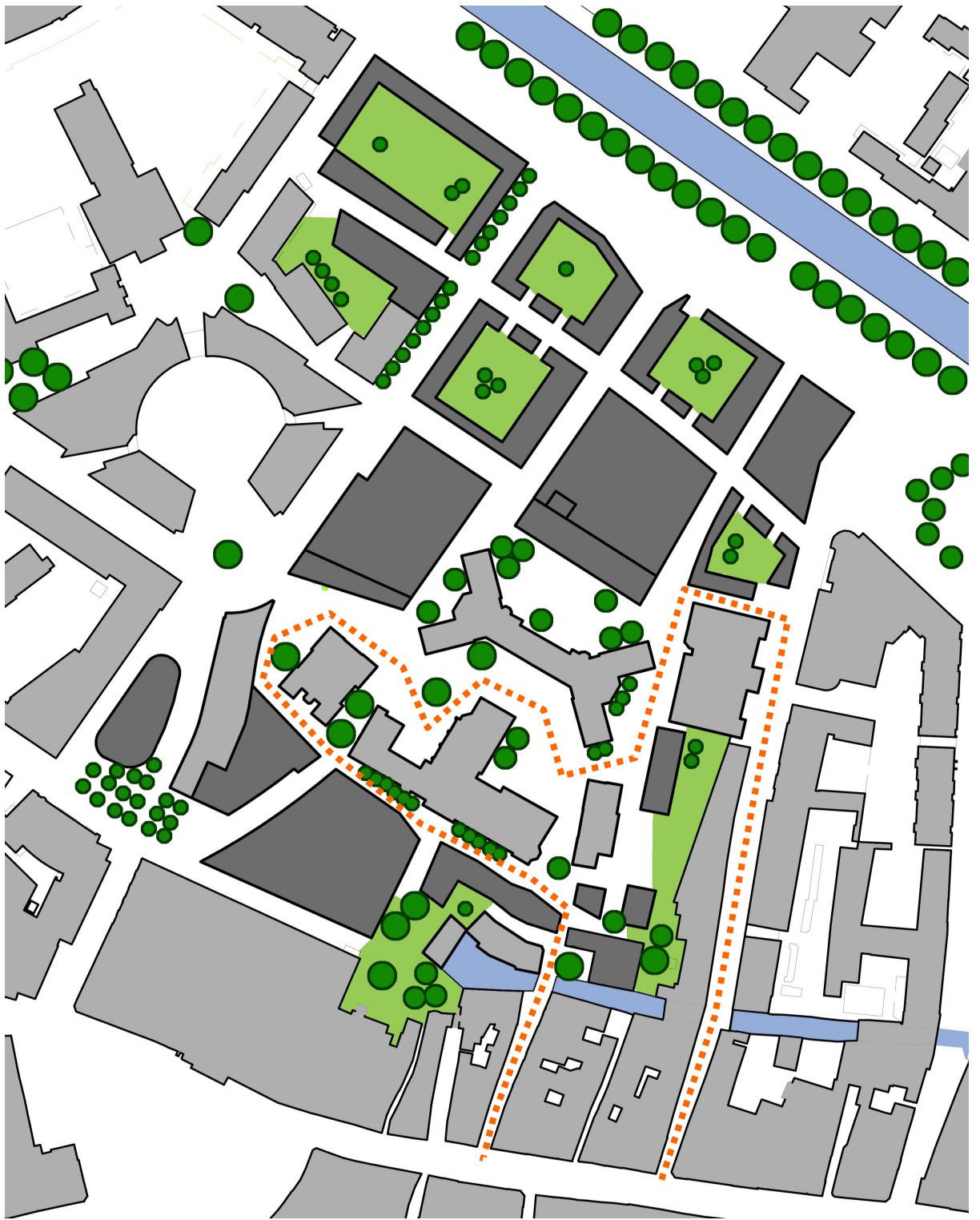
In deze bijlage wordt een wandeling gemaakt langs alle (bestaande) gebouwen die in de omgeving van het stergebouw staan. Deze zullen van groot belang zijn bij het maken van het architectonisch ontwerp en de functiekeuzes.

De route begint bij de Gasthuisstraat en eindigt bij de Nieuwstraat. Onderweg komen alle monumenten van het GZG-terrein aan de orde. Een kort stukje geschiedenis en wat informatie over de betrokken architecten en de bouwstijl is aangevuld met een kaart en een foto. Op het uitvergrote gedeelte van de plankaart is aangegeven waar de foto precies is genomen.

Masterplan

*Buro Lubbers
&
Rijnboutt van der Vossen Rijnboutt*

- Bestaande bebouwing
- Nieuwe bebouwing
- Groen
- Water

Gasthuisstraat

In 1876 kwamen de zusters van de orde van Carolus Borromeus van Trier naar 's Hertogenbosch. Zij hadden zelf problemen in hun eigen land en voor het Groot Ziekengasthuis kwam het ook goed uit. Ze waren namelijk heel goedkope krachten. Ze vroegen alleen de kosten van hun levensonderhoud ter vergoeding voor hun werk. In 1881 waren er dan ook al acht religieuze verpleegsters actief, naast de dertien mannelijke en vijf vrouwelijke verzorgende krachten. In 1890 werd het Centraal Planbureau voor de Godshuizen opgericht. Deze instelling kreeg onderdak in het pand Gasthuisstraat 9, te zien op de foto op de rechterpagina. Boven de ingang is een sculptuur te zien van de Bossche kunstenaar Hendrik van de Geld. Het interieur is nog in goede staat en vormt een goed beeld van het vakmanschap uit die tijd.

Regentenhuis

Het regentenhuis stamt uit de 16e eeuw. (1594) Het pand heeft een overkluizing over de Dieze. Het gebouw is op die plaats gebouwd, omdat er waarschijnlijk al in die tijd geen ruimte voor was op het binnenterrein. De bereikbaarheid van het gebouw was verre van optimaal: het was slechts toegankelijk via een smalle gang in de keuken van een ander eveneens middeleeuws gebouw, wat in 1911 is gesloopt. Aan de gevel is te zien dat het gebouw een complexe bouwhistorie heeft, de raamindeling is meerdere malen gewijzigd en het gebouw lijkt een meter te zijn opgehoogd. Het is mogelijk dat dit is gedaan om de zusters van Trier wat meer ruimte te bieden in hun slaappleats op de zolder. Het is in ieder geval zeker dat de huidige dakhelling te flauw is voor een laatmiddeleeuws gebouw.

Het interieur uit de 17e en 18e eeuw is nog grotendeels intact. Het gebouw huisvest op dit moment de rederijderskamer Moyses Bosch.

Oude Apotheek

Dit complex omvat enkele van de oudste gebouwen op het terrein. Het draagt de naam 'oude apotheek', omdat de eerste eigen apotheek van het ziekenhuis en de woning van de apotheker van 1780 tot 1794 op deze plek gevestigd waren. De meeste gebouwen die er nu nog staan dateren nog uit de periode van vóór 1911, het jaar dat alle andere middeleeuwse gebouwen van het Groot Ziekengasthuis gesloopt werden voor de grootschalige nieuwbouw. Het gebouw naast de gasthuispoort was de portierswoning. De eerste portier werd in 1727 aangesteld en vermoedelijk stamt het gebouw dan ook uit die tijd.

In 1983 zijn er deuropeningen gemaakt van de portierswoning naar de eerste en tweede apothekersruimten, zodat daar tentoonstellingen konden worden gehouden. Op dit moment is het nog steeds een museum.

De apotheek verhuisde in 1974 naar een nieuwe locatie op het GZG-terrein, vanaf dat moment werd in dit gebouw het centrale magazijn van het ziekenhuis ondergebracht.

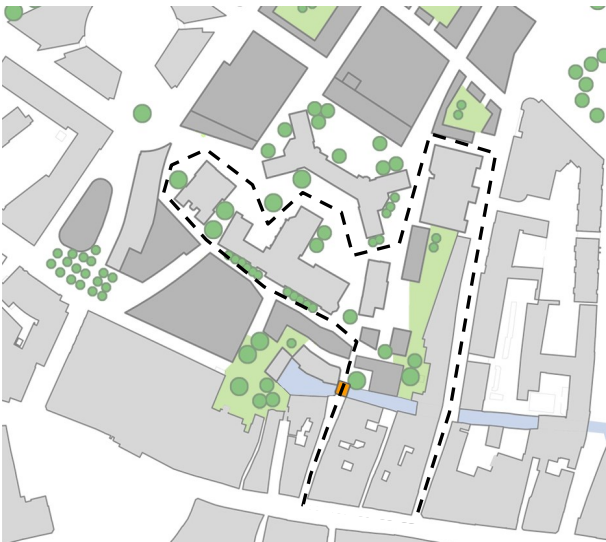

Gasthuispoort

De gasthuispoort vormde vanaf 1470 tot 1932 de toegang tot het gehele gasthuisterrein. Tot 1654 stond rechts van de poort het klooster van de nonnen. Later, van 1910 tot 1973, bevond zich daar de tweede bakkerij/ wasserij. De poort sluit aan op de brug over de Dieze, welke in die tijd de Groote Stroom heette. De huidige poort werd opgericht in 1661 en werd in 1916 grondig gerestaureerd.

In de nissen links en rechts staan beelden van respectievelijk Elisabeth van Thüringen “de in 1207 geboren patroonheilige van ziekenhuizen, verpleegsters, bedelaars en wanhopige” en van Vincentius à Paulo. Deze beelden zijn trouwens niet de originele, want deze zijn verdwenen in 1975. In 1998 zijn de replica's van de hand van de Brabantse beeldhouwer Toon Grassens geplaatst.

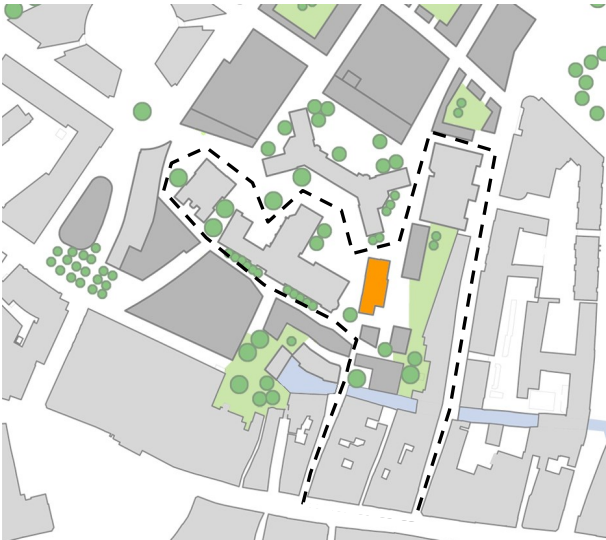
Het luikje tussen de poort en de apotheekgebouwen diende voor het verstrekken van medicijnen.

Mortuarium

In zijn huidige vorm is het mortuarium een ingekorte versie van het oorspronkelijke gebouw uit 1888, toen was het nog bekend als het Sint-Jozefpaviljoen. Het werd gebouwd als polikliniek met een aangrenzend lijkenhuis en een rouwkapel. Via een loopbrug was het gebouw verbonden met de wasserijl. In 1976 is het gebouw min of meer gehalveerd om meer parkeerruimte te kunnen creëren. Op het zelfde moment werd het gebouw ook uitgebreid met een aula. De monumentale ingangspartij van de polikliniek werd verplaatst naar de nieuwe zuidgevel. De beeltenis in het fronton boven de poort, met een voorstelling van de zeven werken van barmhartigheid, is van de kunstenaar Hendrik van der Geld. De gevels zijn opgetrokken uit baksteen met speklagen en gele steen. De detaillering geldt als een schoolvoorbeeld van ambachtelijk architectuur en lijkt op die van het Stergebouw. De kwaliteit van de gebruikte materialen is overigens beter dan die van het Stergebouw.

Zusterhuis

Het gebouw is ontworpen in een mix van de neorenaissance en neogotische stijl door de architecten J. Vrijman en Th.J. Klompers. Toen het gebouw werd voltooid in 1914 kreeg het Gasthuisgebied een nieuw gezicht. Het gebouw vormde niet alleen de nieuwe toegang tot het complex, maar bood ook voor het eerst adequate behuizing voor de zusters. Tot die tijd waren de zusters nog op de zolder van het regentenhuis gehuisvest. Het rechterdeel van het Zusterhuis werd voor dit doel gebruikt. Links van de ingang bevonden zich de ziekenzalen en de dienstvertrekken en kantoren voor het lekenpersoneel.

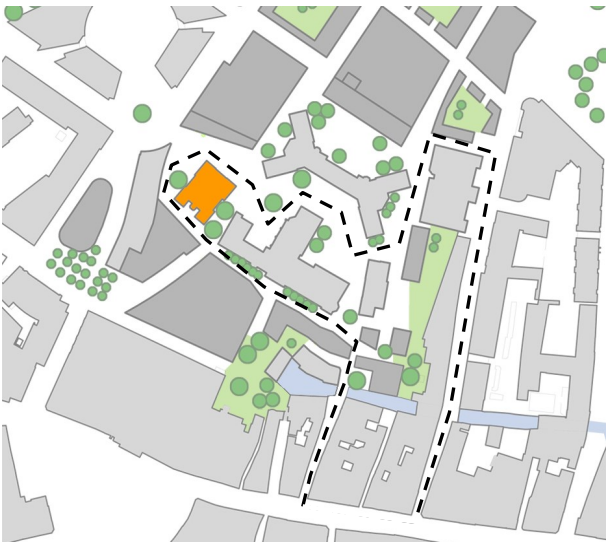
Aan de achterzijde van het gebouw bevindt zich een neogotische kapel, welke een bouwkundig geheel vormt met het Zusterhuis. De langs de kapel oprijzende liftschacht is illustratief voor de geringe esthetische waarde van de toevoegingen en aanbouwsels op de ziekenhuissite. De kapel werd in het jaar 1960 'gemoderniseerd': wandschilderingen werden overschilderd en het plafond werd verlaagd. In de zolderachtige ruimte boven het verlaagde plafond zijn een aantal schilderijen bewaard gebleven.

Mariapaviljoen

In 1872 werd een wet ingevoerd die de gemeente verantwoordelijk stelde voor het opvangen van besmettelijk zieken. Rond 1910 werd het plan opgevat om op het gasthuisterrein een afdeling te bouwen voor deze patiënten. In 1915 werd het Mariapaviljoen gebouwd naar ontwerp van de toenmalige directeur gemeentewerken J. Kersemaekers. Voor die tijd was het heel modern en wat opmerkelijker is, het was geen houten barak. In die tijd was het heel gewoon om de besmettelijk zieken onder te brengen in tijdelijke houten barakken. Wel werd het gebouw lange tijd nog 'barak' genoemd, het is dan ook goed voor te stellen dat het bestuur van de Godshuizen er op heeft aangedrongen om de bouwstijl te laten aansluiten bij de rest van de gebouwen op het GZG-terrein. De opzet was efficiënt: in elk van de vier hoeken was er opvang mogelijk voor patiënten die leden aan verschillende ziekten. De meest voorkomende ziekte was tuberculose (tbc). De patiënten konden ook gebruik maken van een open dakterras en van een draaiplateau waarbij bezonning van alle zijden mogelijk was. Vanaf 1942 zijn in het gebouw verschillende andere ziekenhuisafdelingen gevestigd geweest, met als laatste het facilitair bedrijf.

Stergebouw

Het zogenaamde stergebouw werd in 1911 opgetrokken naar een ontwerp van rijksbouwmeester architect Vrijman en beantwoordde aan de nieuwste inzichten op het gebied van de ziekenzorg. Het gebouw bestaat uit een centraal gedeelte met trappenhuizen, onderzoekruimtes en een aparte operatiekamer. Daarnaast zijn er in vier richtingen uitstekende paviljoenen met platte daken. In deze vleugels bevonden zich de ziekenzalen. Door de lay-out was het mogelijk voor de zusters om meerdere ziekenzalen in één keer te overzien. Dit is een concept dat ook vaak bij gevangnissen wordt toegepast, ook wel het panopticonprincipe genoemd, wat alles overziend betekent. Grote geveloppervlakten zorgden voor licht en lucht. Aan deze twee elementen werd een groot genezend karakter toegedicht.

Later bleek dat de keuze voor de stervorm niet de meest gelukkig keuze was. Door de vorm zijn verbindingen lang en door alle aanbousels is de bezonning ook verre van perfect.

Polikliniek

Vanaf het einde van de 19e eeuw lag het Groot Ziekengasthuis aan de rand van een min of meer gesloten bouwblok. Met de bouw van de nieuwe polikliniek in 1932 manifesteerde de instelling zich prominent aan de Nieuwstraat. De nieuwe entree was zo opgevat dat ambulances en taxi's overdekt konden voor rijden. Bij een nieuw entreegebouw paste ook wel een nieuwe bouwstijl, die ook wel een zuidelijke variant van de Amsterdamse school genoemd kan worden. Architect Van Dillen gaf hiermee het ziekenhuis aan de Nieuwstraat een fraai nieuw gezicht. De beelden in de voorgevel stellen aan de rechterzijde Vincentius à Paulo en aan de linkerzijde de heilige Elisabeth van Thüringen voor. Ze zijn vervaardigd door het bekende beeldhouweratelier Van Bokhoven en Jonkers uit 's-Hertogenbosch.

GROOT-ZIEKENGASTHUIS

Algemeen Ziekenhuis
Algemeen Ziekenhuis
Algemeen Ziekenhuis

34

Nieuwstraat

De huizen aan de Nieuwstraat zijn gebouwd in de 18de en de 19de eeuw, maar de geschiedenis van de straat gaat terug tot 1641. Toen besloot het stadsbestuur om het voormalige Predikherenklooster te verkopen aan de 'projectontwikkelaars' Mr. Johan Gans en Frans Blom. Omdat het terrein veel lager was gelegen dan het gedeelte binnen de eerste stadsmuur, moest het eerst een aantal meters worden opgehoogd. In samenwerking met het stadsbestuur ontstonden toen de Eerste en de Tweede Nieuwstraat en de Hoge Nieuwstraat. Frans Blom bouwde in de Eerste Nieuwstraat, nu bekend als de Nieuwstraat, negen nieuwe huizen, allen met een stenen gevel. De Tweede Nieuwstraat draagt tegenwoordig de naam Sint-Josephstraat en de Hoge Nieuwstraat heeft plaatsgemaakt voor de nieuwbouw van het GZG in de jaren 1960. De panden met de huisnummers 24, 26, 30 en 32 zijn Rijksmonument. De gebouwen met nummers 20, 22 en 28 hebben beeldbepalende waarde.

Bronvermelding

Archieven:

www.stadsarchief.nl

www.groetenuitdenbosch.nl

Rijksgebouwendienst:

www.rgd.nl

<http://62.212.78.116/Catalogus/search/searchform.html>

GZG-terrein:

Eerste fase bouwhistorisch onderzoek op het Groot Ziekengasthuisterrein, *Mathieu Fraaije, Chiel van der Stelt, Jan Jansen*, Uitgeverij Snoeck, Gent, 2006